

МОДЕРНІЗОВАНА НЕЦЕНЗУРНІСТЬ У ДИСКУРСІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Різноманітної лайки не бракувало і не бракує в усному мовленні. Не таїна, що в українській літературній мові вульгаризмами послуговувалися класики художньої літератури І. Котляревський, І. Франко, І. Світличний, В. Винниченко, О. Довженко, аби реалістично відтворити усне мовлення персонажів, засвідчити їхній низький культурний рівень, викрити духовну ницість, зрештою, створити особливий побутовий колорит, підсилити експресію.

У сучасній українській літературі ціла плеяда авторів спочатку по-юнацьки зухвало заходила мережити власні тексти обіденною лексикою (табуйованими, тобто недрукованими, нецензурними, нелітературними, словами і виразами), потім, начебто подорослішавши і наситившись спорадичним уживанням матюків, почала методично латати білі лайливо-лексичні плями потенційних читачів. Нині лайка в дискурсі сучасної української літератури стала своєрідним маргінальним поетичним феноменом.

Масове розширення сфери дії ненормативної лексики, її агресивна експансія привертає до себе увагу лінгвістів, культурологів, соціологів. Якщо є явище, наука його ігнорувати не може.

Українська прикладна лінгвістика не оминає питання функціонування лайливої лексики. Так, ще 1970 р. Л. П. Жаркова захистила дисертацію, де подається класифікація лайливої лексики, пов'язаної з трудовою, суспільною та ін. діяльностями людини. Однак проблема обценної лексики нині стоїть гостро і далеко від свого розв'язання.

Метою нашої статті є обґрунтування потреби відмовитися від нав'язливого пропагування нецензурної лексики зі сторінок художньої літератури.

Уся обценна непохідна лексика в українській мові нараховує близько 30 слів. Однак, за підрахунками вчених, середньостатис-

тична людина за своє життя вживає нецензурні слова біля 230 тисяч разів.

Лайливість постає з неконтрольованості думки (від неї, до речі, також інші неконтрольовані фізичні процеси). Лайка на письмі «гріховніша», ніж в усному мовленні, адже написання, що розгортається в просторі, можна обірвати, змінити; язик стримати важче. Складається враження, що зраджує почуття міри, відмовляє вроджений смак. Не дивно, що відвідувачка одного з Інтернет-форумів, присвяченого функціонуванню обценної лексики, у наївному захваті пише: «А я сама купила німецько-український словник лайливих слів. Я так багато не знала матюків, що капець».

Свого часу Олександр Довженко з величезною майстерністю виписав образ неграмотної баби, з уст якої злітає складена нею нашивдку молитва до Матері Божої, до святих, пересипана прокльонами на голову власному онукові: «Як повисмикував він з сирої землі оту морковочку, повисмикуй йому, царице милосердна, і повикручуй йому ручечки й ніжечки, поламай йому, свята владичице, пальчики й сугавчики. Царице небесна, заступнице моя милостива, заступись за мене, за мої молитви, щоб ріс він не вгору, а вниз, і щоб не почув він ні зозулі святої, ні божого грому. Миколаю-угоднику, скорий помочнику, святий Юрію, святий Григорію на білому коні, на білому сідлі, покарайте його своєю десницею, щоб не їв він тієї морковочки, та бодай його пранці та болячки з'їли, та бодай його шашіль поточила...». Це по суті благання-прокльон, попри все, звучить для українського вуха, як пісня. Читаючи відомі рядки, що вже стали хрестоматійними, мимоволі усміхаєшся.

Той-таки Олександр Довженко не міг припустити, що він чи його колеги по перу (нагадаємо, що в художньому тексті реалізується естетична функція мови як засобу виховання прекрасного) уживатимуть слова, які в суспільстві з діда-прадіда прийнято вважати відразливими, непристойними. Класикові достатньо лаконічно зауважити на адресу свого персонажа: *...закрутив таку гучну лайку, що виписати її на папері наважився б хіба великий письменник, та й то в нетверезому стані...*

(с) Наталія Малюга, 2009

[Довженко 1986: 637]. Сучасні літератори, що вдаються до жонгливання лайкою будь-якого штибу, напевне, або переконані у своєму статусі «великого письменника», або пишуть лише в стані, якого можна досягти за допомогою допінгу.

Одразу відкидаємо закиди про те, що в окремих ситуаціях без уведення обценної лексики письменнику неможливо адекватно відтворити андеграундову дійсність. На підтвердження своїх слів знову відсилаємо до О. Довженка, аби не лише переконатися в його стилістичній управності, а й повчитися припасовувати кожне слово так, щоб ніхто не засумнівався в доречності побудови мікротексту:

Зрадники! Так вашу так, і так, і так... Предателі! Так вашу так, і так, і так... Боягузи! Так вашу так, і так, і так...[...]

Під суд оддам! Так вашу так, і так, і так... Розстріляю! Так, розтак, переток, нехай!..

[...] Всі вже погодилися з промовою генерала. Всі потупились перед ним і смиренно хитали головами, мовляв, - ой вірно ж як, вірно, золоті слова [Довженко 1986: 610-611]. Далі по тексту йде цілком прозоре «тлумачення» інтер'єктивів: ...цими неначебно зашифрованими зовнішньою брутальністю словами генерал Макар Нечипорук що хотів сказати? Він хотів сказати: «Дорогі мої синочки, який мені жаль, що я вже не молодий лейтенант, не сержант, що не можу я вже особисто кинутися з вами в атаку на клятого ворога!»[...]

«Що вже літа мої і мій високий чин не дозволяють мені самому врватися з вами у ворога, і гнати його, і троцити, й ненавидіти його. Сьогодні я лише посилаю вас у бій...Діти мої, гордість моя і надіє! Як багато вимагається сьогодні од вас. Як багато поклала на вас історія... Батьківщина в неволі!.. Чуєте!» [Довженко 1986: 612].

Ми не беремо на себе роль апологета моральності, не заперечуємо об'єктивно наявне, але проти зухвалого використання лайки для хизування, куражу, провокації. Нині постмодерн - аж надто лайливе слово, щоб приваблювати до себе читача, хай навіть

і необтяженого інтелектом. Читання таких текстів не сприяє розширенню читацької аудиторії.

Скажімо, якщо у Володимира Маяковського вилучити всі міцні вирази - Маяковський суттєво від цього не постраждає, оскільки не бульварна лексика була суттю його новаторства. Свідомо не наводимо у приклад так би мовити «причесаного» Олександра Ірванця. Після того як автор позмінював окремі місця, його тексти стали вихолощеними: зрадило почуття міри і стилю. Якщо ж вилучити матюки в Леся Подерев'янського, то від нього нічого не залишиться, адже подекуди складається враження, що в його текстах, крім матюків, годі чогось шукати.

2008 року ТОВ «Астра Рекорде» випустила «етнодиск» названого автора (29 треків, тривалість звучання 4 год 41 хв). Запис здійснено в колі слухачів. Судячи з реакції, схожої на тваринний сміх, або тих слухачів можна було перерахувати на пальцях рук і ніг, або їм просто заціпило. Після гірлянди матюків укрусчлітмен (від укрусчліт - українська сучасна література) робить вичікувальну паузу, розраховуючи на «ги-ги-ги», а те «ги» якесь аж занадто кволе. Відтак не можемо погодитися з безапеляційним твердженням Віктора Пушкаря, що *«гордо підняті прутні укрусчлітменів симпатичніші за зморшукваті цюцюрки радянських класиків»* [Пушкар 2009], хоч до такого порівняльного аналізу, звісно, і не мали наміру вдаватися.

2 березня 2004 року в Москві відбувся відкритий чемпіонат з мату. Мабуть, забувши, що мова - це скарбниця духовності народу, наші північні сусіди вирішили привселюдно позмагатися у брутальній лайці. У чемпіонаті взяли участь російські письменники, які використовують у своїх творах ненормативну лексику. Свою «майстерність» уживання нецензурних виразів у художньому контексті доводили як знаменитості, так і маловідомі автори.

Якщо покоління не може заявити про себе культурою, то намагається заявити про себе в такий спосіб. Звичайно, це епатує публіку, привертає увагу, але говорити про якийсь естетично-культурний рівень не можна. Російський богослов протоієрей Євгеній Попов пише, що той, хто вживає лихослів'я, насамперед

ганьбить честь матері, зневажає встановлені Богом закони народження, забуваючи, що й сам народився через плотську похіть. Як зауважує Андрій Гнатюк, на початковій стадії лайка співвідноситься з міфом про шлюб Неба і Землі. Усе зводиться до плодючості: Небо (бог грози) поливає Землю, і вона стає плодоносною. На другій стадії в ролі діяча виступає собака (як противник бога Перуна), який оскверняє Землю. На ще вищій стадії об'єктом лайки постає жінка (носить плід, дає життя). Цю образу мовець переадресовує матері співрозмовника, про що вона не знає і не може захистити себе від прокляття [Гнатюк 2007].

Російські матюки сексоцентричні або ж відгенітальні. В основі їх статевий акт, часто зі збоченнями, органи, що беруть у ньому участь, та особи, які мають ті чи ті сексуальні характеристики. Матюки українські копроректального типу, вони пов'язані з актом дефекації, ефекторним органом та продуктом цього акту. На доказ твердження можна навести те, що демонстрування оголених сідниць є найефективнішим ходом, одним з останніх аргументів, наприклад, у міжсусідському конфлікті «за межу» чи «за копицю сіна».

Як відомо, російське слово «материться» походить від слова «мать», оскільки саме воно найчастіше фігурує в лайці цього народу. В українців, у яких культ пошанівку жінки-матері є надто сильним, аби вживати її ймення в лайці, використання грубих, нецензурних висловлювань на чийсь адресу називається «батькуванням». Етимологія слова ж «лайка» прозоро вказує на ставлення наших далеких пращурів до цього явища - людина, яка послуговується названою лексикою, уподібнюється до собаки, що гавкає (пор.: рос. «лает»). А така характеристика цього явища, як «ляються по-чорному», пов'язана з уживанням під час побудови лайливих конструкцій слова «чорт» і похідних від нього - саме це слово для давніх українців було найстрашнішою лайкою (нагадаємо, що турецький мандрівник Ельвія Челеві, який відвідав Україну 1657 року, визнавав величезне багатство й виражальні можливості української мови, але лайливих слів нарахував у ній лише чотири, а саме: «чорт», «дідько», «свиня» і «собака»).

За свідченням американських науковців, поточна інформація впливає на гени, оскільки ДНК може сприймати людське мовлення. Усі наші розмови з точки зору фізики є акустичними хвилями, які вловлює орган слуху й передає до головного мозку - так відбувається усвідомлення почутого. Дотепер уважалося, що на цьому все й завершується, але виявилось, що мозок відправляє наше мовлення далі у вигляді електромагнітних коливань на «порожні» ділянки ДНК і поводить ця інформація по-різному: нейтральна довго не зберігається, а негативна спричинює тимчасові зміни у структурі намистинок, а отже, затримується на довше. Сварки, скандали - це, безперечно, джерело негативної інформації. Якщо вони повторюються постійно, структура «порожніх» ділянок увесь час перебуває в зміненому стані, і це позначається на спадковій частині. У результаті цих впливів імунітет послаблюється і на світ з'являються хворобливі діти.

Модернізована нецензурність, безперечно, надає колориту сучасній літературі (але якого?). Чергування лайки з натуралізмом, перебільшений інтерес до фізіології та всього сороміцького перетворює художню літературу на парканну творчість. Складається ситуація, як в анекдоті, коли є що згадати, та немає чого розповісти дітям. Звісно, якщо матюкання в крові, то допоможе, мабуть, лише переливання.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Гнатюк 2007 - Гнатюк А. Література з брудом і прокльонами [Електронний ресурс] / Андрій Гнатюк // Волинські спархіяльні відомості. - 2007. - № 4 (29). - Режим доступу: http://www.pravoslavja.lutsk.ua/vev/stattj_a/?newsid=405
- Довженко 1986 - Довженко О. Кіноповісті. Оповідання / Олександр Петрович Довженко / Упоряди. Ю. Е. Григор'єва.-К.: Наук, думка, 1986.-711 с. Пушкар 2009 - Пушкар В. Суспільна мораль. До пристойного визначення непристойності [Електронний ресурс] / Віктор Пушкар. - Режим доступу: <http://maidan.org.ua/static/mai/1236613188.html>
- Федоренко 2006 - Федоренко В. Л. Мовні цікавинки. Нестандартні дидактичні матеріали / Валерій Леонідович Федоренко. - Х.: Вид. група «Основа», 2006. - 320 с. - (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу»; Вип. 9 (34)).